

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»
XVIII Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XVIII Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**PROCEEDINGS
of the XVIII International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**2023
Астана**

УДК 001+37
ББК 72+74
G99

«GYLYM JÁNE BILIM – 2023» студенттер мен жас ғалымдардың XVIII Халықаралық ғылыми конференциясы = XVIII Международная научная конференция студентов и молодых ученых «GYLYM JÁNE BILIM – 2023» = The XVIII International Scientific Conference for students and young scholars «GYLYM JÁNE BILIM – 2023». – Астана: – 6865 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-337-871-8

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001+37
ББК 72+74

ISBN 978-601-337-871-8

©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, 2023

жұмыс істейді. Осылайша, этникалық азшылықтардың әйелдері балалардың өмірлік бағдарын қалыптастыруға әсері тақырыбы өте өзекті, өйткені бұл азшылықтардағы әйелдер мәдени мұраны беруде және баланың жеке басын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Болашақ ұрпақты тәрбиелеудегі әйелдерді қолдау және қолдау мәдени әртүрлілікті қолдаудағы және қазіргі қоғамның дамуындағы негізгі міндеттердің бірі болып табылады. Этникалық азшылықтардың әйелдері Қазақстанда балалардың өмірлік бағдарын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Олар қамқор аналар, қоғамдық өмірдің белсенді қатысушылары және мәдени ағартушылар болып табылады, бұл мәдени әртүрлілікті сақтауға және жалпы қазақстандық қоғамның дамуына ықпал етеді.

Қолданылған әдебиеттер

1. Абашидзе, А.Х. Национальные меньшинства и право 4 самоопределение (международно-правовые проблемы) / А.Х. Абашидзе // Этнографическое обозрение. 1995. - №. 2. - С. 149-158.
2. Арутюнян, Ю.В. Этносоциология / Ю.В. Арутюнян, Л.М. Дробижева, А.А. Сусоколов. - М.: Аспект-пресс, 1999. -271 с.
3. Phillips, C. & Bowling, B. (2003), 'Racism, Ethnicity and Criminology: Developing Minority Perspectives', British Journal of Criminology, 43(2): 269–290.
4. Phinney, J. S. (1989), 'Stages of Ethnic Identity Development in Minority Group Adolescents', The Journal of Early Adolescence, 9(1-2): 34–49.
5. Электрондық ресурсы: <https://openstax.org/books/introduction-sociology-3e/pages/11-1-racial-ethnic-and-minority-groups>

ӘОЖ 364.041

ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚҚА ҰШЫРАҒАН БАЛАЛАРЫ БАР ОТБАСЫЛАРДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Мықтыбаева Айдана Мықтыбайқызы

Aidosh1707@gmail.com

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ

«Әлеуметтік жұмыс» мамандығының магистранты, Астана, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі – Ж.Ж. Сембина

Қазіргі уақытта отбасы әлеуметтік институт ретінде адам өмірінің барлық аспектілері, соның ішінде ерлі-зайыптылар, сондай-ақ балалар мен ата-аналар арасындағы қарым-қатынастарға әсер ететін көп қырлы дағдарысты бастан кешіруде. Отбасын құру, оның әлеуметтік мәнін қалыптастыру, отбасындағы отбасылық құндылықтар, сүйіспеншілікке, мейірімділікке, отбасы мүшелері арасындағы жақсы қарым-қатынасқа, дәстүрлерді сақтауға негізделген моральдық-этикалық нұсқаулар негіз болатын ұзақ және көп қырлы процесс. Ақпараттық қоғамның қалыптасуы жағдайында тұтастай алғанда қоғамда, әсіресе балаларға қатысты зорлық-зомбылық әрекеттерінің көрсеткіштері айтарлықтай өсуде. Сонымен қатар, зорлық-зомбылық көрген балалары бар отбасыларды қолдау тетіктері ғылыми тұрғыда да, тәжірибеде де әлі де жеткіліксіз көрсетілуде. Бұл зерттеудің өзектілігі қиын өмірлік жағдайға тап болған, оның ішінде әртүрлі зорлық-зомбылық жағдайларының ауыр зардаптарын бастан өткерген балалары бар отбасылар санының өсуі және фактілерді негіздеудің өте шектеулі дәрежесі; осындай отбасыларды психологиялық-педагогикалық қолдау, қайта әлеуметтендіру бағдарламалары; осы мәселе бойынша бастапқы базаның болуы және зорлық-зомбылық көрген балалары бар отбасыларды психологиялық-педагогикалық қайта әлеуметтендіру механизмдері туралы зерттеулердің жоқтығы арасындағы қарама-қайшылықтарға байланысты.

Жоғарыда келтірілген дәйектерге байланысты балалар зорлық-зомбылыққа ұшыраған қауіп тобындағы отбасылардың ерекшеліктерін анықтау маңызды.

Отбасы балалардың қоғамға бейімделуінің микрофакторы болып табылады. Қазіргі уақытта отбасылардың көптеген классификациялары бар [1]: биологиялық және олардың орнын алмастыратын; толық (ата-анасының екеуінің де болуы); толық емес (тек анасының немесе әкесінің болуы); аралас (онда ата-анасының бірінен туған балаларды екінші ата-ана асырап алуға болады); қолайлы - қолайсыз. Отбасындағы әлеуметтену «қолайлы – қолайсыз», оның бала тұлғасының дамуына әсері әртүрлі болады. Қолайлы отбасы ата-ана мен бала арасындағы ғана емес, сонымен қатар барлық отбасы мүшелерінің арасындағы қарым-қатынастың дамуымен сипатталады. Мұнда махаббат, адалдық, ұрпақтар сабақтастығы, салт-дәстүрді сақтау, еңбекті құрметтеу сияқты отбасылық құндылықтарға қолдау көрсетіледі. Мұндай отбасылардың балаларының коммуникативті дағдылары жақсы дамыған және әртүрлі әлеуметтік топтарға оңай сіңеді.

П.Д.Павленок [2] бойынша қолайсыз отбасы, қаржылық жеткіліктілігі төмен, ата-ана мен бала арасындағы толық немесе ішінара деформацияланған қарым-қатынастар жоқ. Мұндай отбасындағы балаға қатысты барлық әлеуметтік процестер белгілі бір қиындықтармен жүреді. Отбасындағы келеңсіздік отбасындағы тұлға аралық қарым-қатынаста ғана емес, сонымен қатар оқу орындарымен, өндірістік және басқа да әлеуметтік институттармен қарым-қатынаста көрінеді. Отбасының қиындығы ең алдымен ата-анасының біреуінің/ата-аналарының жеке басын анықтайды: алкоголь немесе нашақорлық; психикалық аурудың болуы; тұрақты жұмыс орнының болмауы; соттылығының болуы; ата-анасының біреуінің некедегі кәмелетке толмаған жасы.

Қолайсыз отбасылар әлеуметтік қауіпті жағдай тобына жатады және олар күрделіліктің үш дәрежесіне ие [3]. Егер отбасында әлеуметтік күйзелістің бірінші (жеңіл) дәрежесі болса, онда оған психологиялық-педагогикалық қолдау көрсетіледі: күйзелістің себептерін анықтау үшін алғашқы диагностика жүргізу, мінез-құлықтың әлеуметтік қолайлы түрін қалыптастыру, тұрақты моральдық нұсқаулар, тұлғааралық қарым-қатынас. отбасылық қатынастар. Отбасылық қиындықтардың екінші және үшінші сатылары жоғары әлеуметтік тәуекел тобына ие. Бұл отбасылар психологиялық-педагогикалық қайта әлеуметтендіруді, яғни оңалту/бейімделу процесінде оң әсерді қалыптастыруға, сақтауға және бекітуге бағытталған тұлғаның әлеуметтенуі салдарын жоюға көмектесетін психологиялық-педагогикалық шараларды қажет етеді.

Қазіргі қоғамда кәмелетке толмағандарға жасалған агрессия және онымен байланысты зорлық-зомбылық қазіргі қоғамның өзекті мәселелерінің бірі болып табылады. Е.Х. Волкованың пікірінше агрессия – адамдардың қоғамда өмір сүруінің нормалары мен ережелерін жоққа шығаратын, шабуыл объектілеріне физикалық зақым немесе психологиялық жайсыздық түрінде зиян келтіретін деструктивті мінез-құлық.

Жағдайы төмен отбасылардың да, ауқатты отбасылардың балалары зорлық-зомбылықтың құрбандары болуы әбден мүмкін. Ауқатты отбасылардың балалары үйден тыс, түрлі әлеуметтік құрылымдарда зорлық-зомбылыққа ұшырайды. Қоғамның қалған мүшелерінің мұндай балаларға қатысты агрессивті әрекеттерінің бірнеше себептері бар. Бұл топтағы тұлғааралық қатынастардың ұйымдастырылмауына, беріктік жоқ бейресми бірлестіктердің құрылуына, сонымен қатар үнемі бәсекелестік пен топ мүшелерінің көшбасшылар мен қабылданбағандарға бөлінуіне байланысты.

Г.В. Осипов өңдеген социологиялық энциклопедиялық сөздікке сүйене отырып, біз зорлық-зомбылыққа ұшыраған балалары бар отбасы ұғымын «бірге өмір сүретін, күнделікті өмірдің ортақтығымен, моральдық және құқықтық қолдаумен, эмоционалды-психологиялық байланыстармен байланысты адамдар тобы» деп тұжырымдаймыз, олардың арасында қылмыспен моральдық немесе физикалық зиян келтірілген кәмелетке толмаған жәбірленуші бар» [4].

Мұндай отбасын әлеуметтік тәуекел/жоғары әлеуметтік қауіп тобына жатқызуға болады. Қазіргі уақытта зорлық-зомбылыққа ұшыраған балалары бар отбасылардың

ерекшеліктерін зерттеу, травматикалық тәжірибелердің салдарын диагностикалау әдістерін және кәметке толмаған адамға қатысты зорлық-зомбылықтың пайда болу себептерін таңдау, сондай-ақ түзету/оңалту бағдарламаларын әзірлеу халыққа әлеуметтік қызмет көрсететін орталықтар мамандарының практикалық қызметінде сұранысқа ие болып табылады. Сонымен қатар, отбасылардың бұл санаты отбасылық педагогика аясында аз зерттелген тақырып болып табылады. Жұмыс негізінде, Е.Л. Рубачева, А.Л. Романова, Н.Ю. Синягина және т.б. балалар зорлық-зомбылыққа ұшыраған отбасыларға тән ерекшеліктерді атап өтеді.

1. Е.Н.Волкова, Ю.Василькова және басқалардың еңбектері зорлық-зомбылық көрген балалары бар отбасылардың ерекшеліктеріне «зорлық-зомбылықтан зардап шеккен баланың болуы» сияқты белгілерді жатқызуға мүмкіндік береді. Зорлық-зомбылық құрбаны - қылмыс салдарынан моральдық, физикалық немесе мүліктік зиян шеккен жеке тұлға. Бала кез келген қоғамда физикалық, психологиялық, жыныстық зорлық-зомбылыққа ұшырауы мүмкін. Көбінесе отбасындағы зорлық-зомбылықты баланың ата-анасы, оларды алмастыратын адамдар, сондай-ақ басқа туыстары: үлкен ағалары/әпкелері, атасы мен әжесі және т.б. көрсетеді. Оқу орындарында сыныптастары, жасы үлкен ұлдар құқық бұзушы ретінде әрекет етеді. Келтірілген физикалық зақым кәметке толмаған адам үшін ауыр зардаптарға әкелуі мүмкін: дененің физикалық функцияларының, психикалық функциялардың бұзылуы, сонымен қатар өлімге де әкелуі мүмкін. Отбасындағы психикалық зорлық-зомбылық кезінде ата-ананың балаға деген сүйіспеншілігінің жоқтығы анық байқалады. Мұндай зорлық-зомбылықтың нәтижесі когнитивтік (танымдық) функциялардың дамуының кешігуінен және әлеуметтік қарым-қатынас тәжірибесінің болмауынан (әлеуметтік депривация) көрінуі мүмкін. Мұның бәрі одан әрі баланың ата-анамен/ата-аналарымен ынтымақтастығының бұзылуына әкеледі. Мектепке дейінгі/мектеп мекемесіне баратын бала жолдастарының және/немесе педагогикалық ұжымның келемеждеуіне, ұрысуына, қорлауына ұшырайды. Психикалық зорлық-зомбылық құрбандары кейін жәбірленуші күйге ие болады, әртүрлі зорлық-зомбылыққа ұшырайды. Мысалы, психикалық зорлық-зомбылық жыныстық зорлық-зомбылыққа айналуы мүмкін. Қорқыту, қорлау, қорлау түріндегі психологиялық қысым көрсету арқылы зорлаушы кәметке толмаған баламен мәжбүрлі жыныстық қатынасқа түседі, көбінесе физикалық күш қолданады.

Қолайсыз отбасыларда тұрмыстық зорлық-зомбылықтың бір түрі болып табылатын балалардың негізгі қажеттіліктерін елемеу сияқты әлеуметтік құбылыс бар. Біз оның кейбір көріністерін мыналардан көреміз: қажетті құжаттардың болмауы (туу туралы куәлік, тұрғылықты жері бойынша тіркеу, міндетті медициналық сақтандыру полисі); бала белгілі бір жасқа толғаннан кейін білім беру мекемесіне бармайды (балабақша/мектеп); салақ келбеті бар, үнемі аштық сезімін сезінеді; кезінде медициналық тексеруден өтпейді; бала үнемі үйде ересектердің қарауынсыз немесе бейтаныс адамдармен бірге болады.

2. Т.В.Гаврилова, О.М. Исаева және т.б. сияқты авторлар, сондай-ақ әлеуметтік тәуекел тобына жататын балалары бар отбасы белгілерінің қатарына «балаға қатысты зорлық-зомбылықтың мультиинституционалдық нысандары» сияқты белгілерді қосады. Зорлық-зомбылық біртұтас (моно-институционалдық) немесе күрделі (полиинституционалдық) ретінде сипатталуы мүмкін. Бір әлеуметтік мекемеде зорлық-зомбылықтың бір немесе бірнеше түрін бастан кешірген баланың басқа қауымдастықтарда да зорлық-зомбылыққа ұшырауы сирек жағдай емес. Зорлық-зомбылық сирек бір нысанға ие болады, әдетте, ол көп факторлы – көп институттық (кешенді) болып табылады. Мысалы, егер бала отбасында зорлық-зомбылықтың бір немесе бірнеше түрін бастан кешірсе, онда, әдетте, білім беру мекемесінде дәл осындай зорлық-зомбылыққа тап болады. Кәметке толмаған баланың мұндай жағдайының салдары оның жеке басының қалыптасуы мен дамуына кері әсерін тигізеді. Виктимизация баланың қоғамда өзектендіруіне, әлеуметтік топтардың басқа мүшелерінің келеке-мазақ және қорлау объектісіне айналуына жол бермейді. Моно-институционалдық (бір) зорлық-зомбылықпен жәбірленуші тек бір әлеуметтік институтта

агрессия мен зорлық-зомбылық әрекеттерін бастан кешіреді; үй, оқу орындары, әлеуметтік желілер және т.б.

3. В.В. Терещенко, Д. И. Фельдштейн және т. б. жұмыстарының негізінде зорлық-зомбылыққа ұшыраған балалары бар отбасының «балалар мен ата-аналардың қарым-қатынасының үйлесімсіздігі» сияқты ерекшелігін анықтадық. Педагогикада «ата-ана мен бала арасындағы қарым-қатынастың үйлесімсіздігі» термині балалар мен ата-аналар арасындағы қарым-қатынастың болмауы немесе бұзылуы ретінде ұсынылған. «Бала-ересек» микроконфликтілік қатынастар баланың жеке басының дамуына зиянды әсер етеді және отбасындағы тұлғааралық байланыстардың тапшылығына әкеледі. Кәмелетке толмағанның мұндай жағдайының салдары оның жеке басының қалыптасуы мен дамуына кері әсерін тигізеді. Жәбірленушілік баланың қоғамда өзектілігіне кедергі келтіреді, әлеуметтік топтардың басқа мүшелері тарапынан мазақ ету мен қорлаудың объектісіне айналады. Моно-институционалдық (бірлік) зорлық-зомбылық кезінде жәбірленуші тек бір әлеуметтік институтта агрессияны және зорлық-зомбылықты бастан кешіреді; үй, жалпы білім беру мекемелері, әлеуметтік желілер және т. б.

4. Зорлық-зомбылыққа ұшыраған балалары бар отбасылардың төртінші ерекшелігі жәбірленуші баланың ықтимал құқық бұзушыға «айналуымен» сипатталады. Бұл ерекшелік Т.Ф. Золотарева, А. А. Бакин және т. б. еңбектерінде отбасыларда деформацияланған балалар мен ата-аналар қарым-қатынасы бар балалар басқа адамдардың ішкі әлемін түсінуге қабілетсіз болып шығады. Олар өздерінен әлсіз, физикалық немесе басқа кемшіліктері бар балаларға теріс көзқарасты қалыптастырады және дамытады. Кәмелетке толмағандарға зорлық-зомбылық жасаған қылмыскерді түсіндіруде бұл құбылысты Ю.М.Антонян өз еңбектерінде сипаттайды. Автор өз қылмысын түсіндірген кезде зорлаушы оны жасауының себебі оның балалық шағындағы жеке азапты естеліктерінен болғанын көрсеткен. Ю.М.Антоняның пікірінше, балалық шақтан келе жатқан санадан тыс теріс өмірлік тәжірибе құқық бұзушыны заңсыз әрекеттерге итермелеп, сол арқылы оны бастан кешірген жағымсыз естеліктерден босатады. Ерекше жағдайларда, олардан толығымен құтылу үшін зорлаушы бұрын өзінің жәбірленушісімен санасыз деңгейде психологиялық түрде араласып, кісі өлтіреді.

Осылайша, зорлық-зомбылыққа ұшыраған балалары бар отбасыларға тән белгілерді анықтадық, олар мыналарға байланысты: зорлық-зомбылық құрбаны болған баланың болуы; зорлық-зомбылықтың полиинституционалдық (күрделі) нысандары; ата-ана мен бала қарым-қатынасының үйлесімсіздігі; балалар мен ата-аналар арасындағы қарым-қатынастың деформациясы, әлеуметтік ортадағы кикілжіңнің күшеюі, отбасы мүшелерінің қобалжуы мен агрессивтілігінің жоғары деңгейі нәтижесінде «зорлық-зомбылық құрбаны болған баланың әлеуетті құқық бұзушыға «айналады». Зорлық-зомбылықтың құрбаны болған балалары бар отбасылар қазіргі жағдайдың нәтижесінде деәлеуметтену жағдайында болуы мүмкін, яғни бұрын қалыптасқан әлеуметтік дағдылардың жоғалуы немесе бұрмалануы. Бұл отбасыларға психологиялық-педагогикалық қолдау немесе психологиялық-педагогикалық реәлеуметтену түрінде көмек көрсетіледі.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Социологический энциклопедический словарь / под ред. Г. В. Осипова. – Москва: Норма–Инфра–М, 1998. – 672 с.
2. Павленок, П. Д. Основы социальной работы: учеб. / П. Д. Павленок. - 2 изд., испр. и доп. – Москва: Инфра-М, 2003. – 395 с.
3. Ключева, Н.В. Психолог и семья: диагностика, консультации, тренинг / Н.В. Ключева. - Ярославль, 2001.
4. Шевелева, Н. В. Комплексная модель психолого–педагогического сопровождения семей с детьми, перенесшими насилие : научный доклад об основных результатах научно-квалификационной работы (диссертации) по направлению подготовки : 13.00.01 – Общая педагогика, история педагогики образования / Н. В. Шевелева. – 1 компьютерный файл (pdf ;

УДК 364.08

ПРОБЛЕМЫ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ СОЦИАЛЬНОГО РАБОТНИКА И КЛИЕНТА: УСЛОВИЯ ЕГО ЭФФЕКТИВНОСТИ

Насырова Зарина Сабитовна

nassyrova.zarina1201@gmail.com

Магистрант 1 курса ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

Научный руководитель – к.социол.н., ст.преп. Мухамбетова К.А.

Взаимодействие социального работника и клиента имеет существенное значение в работе социального работника. Как правило, взаимодействие социального работника и клиента начинается с установления контакта между ними. Этот контакт может быть установлен в различных местах и с различными целями. В условиях социальной службы, общение может проходить в кабинете социального работника или в специальной комнате, предназначенной для проведения консультаций. В таком случае, социальный работник может предоставить клиенту различные услуги и советы, ориентированные на решение конкретных проблем. Важно отметить, что взаимодействие социального работника и клиента должно быть построено на основе взаимного доверия и понимания. Социальный работник должен уметь слушать и понимать клиента, а также предоставлять ему поддержку и помощь в решении его проблем.

Социальный работник играет важную роль в решении социальных проблем клиента. Он должен уметь эффективно коммуницировать с клиентом, чтобы понимать его потребности и проблемы, а также помочь ему найти ресурсы для их решения. Коммуникация социального работника и клиента может быть разной: от формальной и официальной до более личной и доверительной. В зависимости от ситуации и потребностей клиента, социальный работник может использовать разные стили общения, чтобы установить связь с клиентом и помочь ему. Помимо этого, социальный работник может помочь клиенту осознать его внутренние ресурсы и потенциалы, которые могут помочь ему решить свои проблемы. С помощью эмпатии и поддержки социальный работник может помочь клиенту увидеть свои сильные стороны и научиться использовать их для достижения своих целей. Однако, важно отметить, что социальный работник не может решить проблемы клиента за него. Вместо этого, социальный работник может стать партнером клиента в процессе решения его проблем и помочь ему найти ресурсы и поддержку, необходимые для этого. Таким образом, профессиональный социальный работник, используя различные типы коммуникации, может помочь клиенту решить его проблемы, находящиеся в контексте конкретной социальной реальности, и улучшить его отношения с обществом в целом.

Социальное взаимодействие в социологическом словаре Г.В. Осипова — это любое поведение индивида, группы индивидов, общества в целом как в данный момент, так и в перспективе. Категория «взаимодействие» выражает характер и содержание отношений между людьми и социальными группами как постоянными носителями качественно различных видов деятельности, то есть отношений, различающимися по социальным позициям (статусам) и ролям (функциям). Независимо от того, в какой сфере жизнедеятельности общества (экономической, политической и т.д.) имеет место взаимодействие, оно всегда социально по своему характеру, так как выражает связи между индивидами и группами индивидов; связи, опосредуемые целями, которые каждая из взаимодействующих сторон преследует. Социальное взаимодействие имеет объективную и субъективную стороны. Объективная сторона — это связи, не зависящие от отдельных личностей, но опосредующие и контролирующие содержание и характер их взаимодействия.